

Article type: Original Research

 <https://doi.org/10.22077/jcrl.2026.9652.1221>

Astronomical and Calendar Beliefs in the Material Folklore of the Kormanj Nomads of North Khorasan

Omid Vahdanifar ^{1*}

¹⁾ Associate Professor Department of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities,
University of Bojnord, Bojnord, Iran.

Received: Oct 17, 2025 Revised: Jan 18, 2026 Accepted: Feb 09, 2026

Abstract

This study aims to identify and examine astronomical knowledge, as well as its use and influence in the life and society of the Kormanj nomads of North Khorasan. The research was conducted using both fieldwork and library-based methods. The folk beliefs common among Kormanj nomads regarding celestial bodies are classified into four categories: beliefs related to the Moon, beliefs related to stars, beliefs related to constellations, and calendar-related beliefs. The findings show that the Kormanj nomads lived within a framework of traditional, non-scientific beliefs and were strongly convinced of their validity in managing different aspects of nomadic life. Most of these beliefs reflect ideas that people in the past held about stars, celestial bodies, and their effects on nomadic life and natural phenomena. The nomads adapted these beliefs to their daily lives. Some of the astronomical beliefs of this community, although mixed with superstition, have roots in the ideas and worldviews of ancient societies, while others have a scientific basis. In addition, some of the astronomical beliefs common among the Kormanj nomads originate from Iranian mythological traditions and religious systems such as Zurvanism, Mithraism, and Zoroastrianism.

Keywords: Material Folklore, Astronomical Beliefs, Ritual, Kormanj Nomads, North Khorasan.

* **Corresponding:** Omid Vahdanifar, o.vahdanifar@gmail.com

- **Cite this article:**

Vahdanifar, O. (2026). Astronomical and Calendar Beliefs in the Material Folklore of the Kormanj Nomads of North Khorasan. *Journal of Ritual Culture and Literature*, 5(10), 67-90. <https://doi.org/10.22077/jcrl.2026.9652.1221>

Extended Abstract

1. Introduction

Folk beliefs and ritual beliefs are among the main components of folk culture. They appear in various forms, such as oath-taking, sacrifice, superstitious beliefs about stars and their influence on people's lives, beliefs in the auspicious or inauspicious nature of stars and planets, the effects of celestial bodies on human destiny, and the sacred status of the Moon, the Sun, stars, and planets.

This article aims to examine the folk beliefs of the Kormanj nomads of North Khorasan regarding celestial bodies and their influence and function in the lives of past generations of this community. The study seeks to answer the following questions:

1. What were the folk customs and practices of the Kormanj nomads of North Khorasan concerning stars, planets, and astronomy?
2. How did these nomads apply astronomical beliefs to their daily lives?

2. Research Method

This study is based on both fieldwork and the examination of written sources. The fieldwork was conducted through interviews with five men and four women, all aged 60 years or older, from Kormanj nomadic communities. The collected data were then analyzed and examined through a review of relevant articles and other written sources using a library-based research method.

3. Results

Since the emergence of modern humans on Earth, the study of the sky, stars, and the interpretation of celestial movements has always attracted attention. This interest has been driven both by practical needs—such as understanding the seasons, weather changes, rainfall, and agricultural fertility—and by the desire to uncover the mysteries of the universe (Taherkhani, 2019, p. 68). In the *Epistles of the Brethren of Purity*, knowledge is divided into four categories: mathematical-educational sciences, physical-natural sciences, psychological-rational sciences, and religious-divine sciences. Astronomy is classified under the mathematical sciences and is further divided into three branches. The first is astronomy proper, which deals with the structure of the celestial spheres, the sizes of stars, and the divisions of the zodiac. The second concerns astronomical calculations, calendars, and the determination of dates. The third is astrology, which seeks to interpret the movements of the heavens, the rising of zodiac signs, and the motions of stars in order to predict events that have not yet occurred beneath the sphere of the Moon (Ikhwan al-Safa, 2017, p. 144). This classification clearly demonstrates the importance and status of astronomy in earlier intellectual traditions. Because of the significance attributed to astronomy and celestial influences in the lives of the Kormanj nomads of North Khorasan, members of this community have long paid attention to such matters and developed a range of beliefs based on them. An anthropological examination of the astronomical folk beliefs of the Kormanj nomads shows that, despite technological advances and scientific progress, many traditional beliefs have remained influential and continue to be preserved within the community to the present day.

4. Discussion and Conclusion

The astronomical folk beliefs of the Kormanj nomads concerning celestial bodies can be grouped into four categories: beliefs related to the Moon, beliefs related to stars, beliefs related to constellations, and calendar-related beliefs. The findings of this study show that the Kormanj people of North Khorasan had a strong belief in the importance of stars and the Moon. Throughout their lives, they sought to follow these beliefs and pass them on to future generations. The use of celestial bodies and astronomical beliefs was especially important in the daily lives of nomadic tribes. As a result, they preserved the astronomical knowledge

inherited from their ancestors and continued to apply it in everyday life. They used the Kah-Kesh star to find their way and relied on certain stars to determine the time of migration. According to their beliefs, stars and celestial bodies could also influence human health and physical well-being. In addition, the existence of local and traditional names for diseases, stars, months, and years helps us better understand and appreciate their worldview and cultural beliefs. The Kormanj tribes used the Donb star to determine the direction of migration and the Kah-Kesh star to find their way back to their tents when lost in the open plains. Under a clear sky, they used the Ishiq star to locate the south. The star known as the “Seven Brothers” served as a moral example in advising their children. The Libra star symbolized justice and also functioned as a natural clock while they were grazing sheep. The Chigaveh Doj star was associated with expressing wishes and hopes, while the Shab-Kesh star reminded them to protect their flocks from severe cold and wild animals. During leisure activities, they used the Nekho star for orientation and navigation. The Moon and the lunar halo were used to predict rain or snow. In addition, each month of the year was associated with a particular symbol. For example, Ordibehesht (May) was regarded as the guardian of fire, Mordad (August) as the symbol of immortality, Aban (November) as the guardian of water, and Bahman (February) as the guardian of animals. Finally, some of the beliefs found among the Kormanj nomads have roots in religious teachings, which adds to their cultural and historical significance.

باورهای نجومی و تقویمی در فولکلور مادی عشایر کرمانج خراسان شمالی

امید وحدانی فر^{*۱}

^(۱) دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۵ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۰۸ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۰

چکیده

در زمان‌های گذشته به دلیل نبود تجهیزات پیشرفته نجومی و به طبع، دسترسی نداشتن به کرات، امکان مشاهده دقیق و علمی کرات برای مردم فراهم نبود؛ از این رو، در باور آن‌ها آسمان و ستارگان از قدرت ماورائی برخوردار و حتی در سرنوشت‌شان دخیل بود و در نهایت به شکل‌گیری باورها و اعتقادات نجومی عامه در زندگی مردمان پیشین منتهی شد. در همین راستا یکی از وجوه مباحث مردم‌شناسی در شناخت فرهنگ جوامع عشایری و روستایی، بررسی دانش بومی و شیوه‌های انطباق آن‌ها با محیط، طبیعت، رفع نیازهای زیستی و غیرزیستی است. این پژوهش با هدف آشنایی و شناسایی اطلاعات مربوط به ستاره‌شناسی و کاربرد و تأثیر آن در زندگی و جامعه عشایر کرمانج خراسان شمالی با روش میدانی و کتابخانه‌ای نگارش یافته است. باورهای رایج در بین عشایر کرمانج درباره اجرام آسمانی در چهار دسته طبقه‌بندی شده‌اند که عبارت‌اند از: باورهای عامه مربوط به ماه، باورهای عامه مربوط به ستارگان، باورهای عامه مربوط به صور فلکی و باورهای عامه تقویمی. حاصل این بررسی نشان می‌دهد چون عشایر قوم کرمانج در بستری از باورهای غیرعلمی زندگی می‌کردند، در امورات زندگی عشایری خود، به تأثیر اجرام سماوی یقین پیدا کرده بودند. اغلب این باورها دربرگیرنده عقاید آن‌ها در گذشته درباره ستارگان، اجرام سماوی و تأثیرات آن‌ها بر زندگی عشایری و عناصر طبیعت بود به طوری که این باورها را با زندگی خود تطبیق می‌دادند. بعضی از باورهای نجومی رایج در بین

* نویسنده مسئول مکاتبه: امید وحدانی فر، o.vahdanifar@gmail.com

– استناد این مقاله:

وحدانی فر، ا. (۱۴۰۵). باورهای نجومی و تقویمی در فولکلور مادی عشایر کرمانج خراسان شمالی. پژوهشنامه فرهنگ و ادبیات آیینی، ۵(۱۰)، ۶۷-۹۰.

<https://doi.org/10.22077/jcrl.2026.9652.1221>

عشایر کرمانج ضمن آمیختگی با خرافه، تحت تأثیر عقاید و افکار جوامع قدیمی هستند، برخی دارای پشتوانه علمی است و بعضی در اعتقادات اساطیری ایران و آیین‌هایی نظیر زروان، مهر و زرتشت ریشه دارد.

کلیدواژه‌ها: فولکلور مادی، باورهای نجومی، آیین، عشایر کرمانج، خراسان شمالی.

۱- مقدمه

فرهنگ عامه به نحوه زندگی انسان در طبیعت، رفتارها و همچنین معنای مشترکی گفته می‌شود که عامه مردم جامعه در زندگی روزمره با آن سروکار دارند (استوری، ۲۰۲۱: ۱۸). باور عامه بخش بزرگی از فرهنگ و ادبیات هر قوم را تشکیل می‌دهد که برای تحقیق در افکار، عقاید، فرهنگ، تمدن و همچنین رفع مشکلات و دشواری‌های موجود در فهم رفتار و عقاید برجامانده هر قوم باید مورد بررسی قرار بگیرد (رضایی، ۱۳۹۶: ۴۷). هر انسانی به عنوان عضوی از جامعه از فرهنگ استفاده می‌کند. ایران سرزمین اقوام مختلف است و هر یک از طوایف ایرانی نیز دارای رسم و آداب مخصوص به خود هستند. یکی از طوایف ایرانی، کردهای کرمانج هستند که در استان خراسان شمالی زندگی می‌کنند.

استان خراسان شمالی به مرکزیت شهرستان بجنورد در شمال شرقی ایران قرار دارد. مردمان این استان پیرو دو مذهب بزرگ اسلام (شیعه و سنی) هستند. گروه‌های قومی این استان شامل کرمانج‌ها، ترک‌ها، ترکمن‌ها، تات‌ها و فارس‌ها هستند که هر یک از این اقوام گویش مخصوص خود را نیز دارند. کرمانج‌ها از بزرگ‌ترین اقوام تاریخ هستند. خراسان بارها و بارها به اشغال دشمن درآمده و در نهایت با دلاوری‌ها، جنگ‌ها و دفاع از ناموس و وطن توسط قوم کرمانج آزاد شده است؛ بنابراین، رشادتهای این قوم باعث شده آن‌ها در تاریخ خوش بدرخشند. (ذوالفقاری کیکانلو، ۱۳۹۷: ۱۸). در گذشته مردمان کرمانج بیشتر کوچ‌نشین بودند اما

امروزه درصد ناچیزی از مردم کرد شمال خراسان کوچ‌نشین هستند. با یکجانشینی این قوم در منطقه مذکور تغییرات فرهنگی و اجتماعی زیادی روی داده است اما هنوز هم برخی از سنت‌ها و باورهای موجود میان کردهای اسکان‌یافته در شمال خراسان را می‌توان یافت که ریشه در زندگی عشایری دارد و از یاد نرفته است (پاپلی یزدی، ۱۳۷۱: ۸۲).

از این‌رو، قوم کرمانج آداب و رسوم خاصی در زمینه‌های مختلف از جمله موسیقی، پوشش، رقص، ازدواج و ستاره‌شناسی دارند. باورهای عامه ستاره‌شناسی از گذشته بسیار دور بین مردم کرمانج به خصوص عشایر این قوم رایج بود. زمانی که هنوز علم پیشرفت نکرده بود، عشایر و روستائینان در محرومیت زندگی می‌کردند و از باورهای قدیمی خود برای گذران زندگی و امورات خود بهره می‌بردند؛ درواقع، مردمان پیشین در طی قرون متمادی از طریق مشاهده و تجارب شخصی، تغییرات جوی، وقوع باد، زلزله، خسوف، کسوف و... را پیش‌بینی کرده و برای هر یک حکمی صادر نموده‌اند و از این راه مجموعه‌ای از قوانین و احکام به وجود آمده است که مانند سایر اجزاء فرهنگ عامه سینه به سینه و از نسلی به نسل دیگر منتقل شده و امروزه به دست ما رسیده است (شکورزاده، ۱۳۶۲: ۱۷۴).

ستاره‌شناسی در زمان قدیم آمیزه‌ای از خرافات و گاه نشانه‌هایی از اخترشناسی و علوم نجومی است که پشته‌ای علمی دارد؛ مانند پیدا کردن مسیر راه و مشخص شدن ساعت؛ درواقع می‌توان گفت ستاره‌شناسی جنبه‌هایی از نجوم و اخترشناسی در دانش سنتی است تا جایی که هزاران سال تحقیق و پژوهش دانشمندان قدیم در رابطه با نجوم و ستاره‌شناسی را با پشته‌ای از باورهای جوامع قدیم از جمله کرمانج‌ها می‌بینیم. در گذشته به علت نبودن

تکنولوژی مدرن از جمله مسیر یاب‌ها، قبله‌نما، ساعت و... ستاره‌شناسی رایج بوده است و مردم با استفاده از جایگاه ستاره‌ها و باورهای خرافی انواع مسیر را پیدا می‌کردند و طالع سعد و نحس را تشخیص می‌دادند.

۱-۱- بیان مسئله

فرهنگ عامه دانشی عمومی است که مسائل روزمره زندگی مردم نظیر اعتقادات، آداب و رسوم، سنت‌ها، سرگرمی‌ها، معیارهای رفتاری و زیبایی‌شناسی آن‌ها را در بر می‌گیرد که «کاوش و تحقیق درباره اعتقادات عوام نه تنها از لحاظ علمی و روان‌شناسی قابل توجه است، بلکه برخی از نکات تاریک فلسفی و تاریخی را برایمان روشن خواهد کرد» (هدایت، ۱۳۷۹: ۹). باورهای عامیانه و باورهای آیینی یکی از زیرمجموعه‌های فرهنگ عامه است که در قالب‌های سوگند خوردن، قربانی، باورهای خرافی مربوط به ستارگان و تأثیر آن‌ها در زندگی افراد از جمله باور به سعد و نحس اختران و کواکب، تأثیر اجرام آسمانی بر سرنوشت انسان و نیز تقدس ماه، خورشید، ستارگان و سیارگان نمود پیدا می‌کند. نشانه‌های تقدس اجرام سماوی در میان اقوام گوناگون در قالب سوگند خوردن به ماه، خورشید، ستاره و آسمان، احترام قائل شدن برای آسمان و اجرام آن و تلاش برای رهایی از نحوست برخی ستارگان و اتصال با ستارگان سعد و... نمایان می‌شود. اجرام سماوی هم در اسطوره و هم در دین اهمیت ویژه‌ای دارند تا حدی که در قرآن کریم نیز آیاتی مبنی بر سوگند خوردن به آسمان، خورشید، ماه و ستارگان وجود دارد؛ بنابراین، بررسی باورهای مربوط به اختران، افلاک و شناخت منشأ آن‌ها ارزشمند است. برخی از این باورهای نجومی حتی امروزه نیز در بین برخی از اقوام ایرانی و عشایر قوم کرمانج رواج دارد.

نگارنده این مقاله بر آن است که باورهای عامه عشایر قوم کرمانج خراسان شمالی در مورد اجرام آسمانی و تأثیر و کارکرد آن در زندگی مردمان گذشته این قوم را بررسی کند و پشتوانه خرافی یا علمی آن‌ها را با تحلیل مشخص نماید؛ زیرا مردم این قوم با استفاده از عقایدی که از پیشینیان خود به ارث برده‌اند، سعی دارند که بتوانند مانند گذشتگان از ستاره‌شناسی استفاده کنند. از آن جایی که افراد سالخورده این قوم از دنیا رفته‌اند و تا به حال باورهای ستاره‌شناسی رایج در بین آن‌ها جمع‌آوری نشده، نویسنده با مطالعه اسناد مکتوب و روش میدانی و مصاحبه با افراد بیشتر از ۶۰ سال در اقوام عشایر از جمله بریمنلوها، صفایی‌ها، قهرمانلوها، تیتکانلوها و همچنین تحقیق در روستاهای اطراف شهر بجنورد (باغچق و ناظرآباد) و روستاهای اطراف آشنخانه (زمان صوفی و بیار) به جمع‌آوری داده‌ها پرداخته و این اطلاعات را با استفاده از روش کتابخانه‌ای و مراجعه به مقالات، تحلیل و بررسی کرده است. سؤالات این پژوهش نیز به شرح زیر است:

۱- آداب و رسوم عامه عشایر کرمانج خراسان شمالی در برخورد با کواکب و نجوم چگونه بوده است؟

۲- عشایر مذکور چگونه باورهای ستاره‌شناسی را با زندگی‌شان تطبیق می‌دادند؟

۱-۲- اهمیت و ضرورت پژوهش

باورهای ستاره‌شناسی در میان قوم کرمانج پیشینه کهنی دارد، به همین دلیل با حفظ و اهمیت دادن به این عقاید می‌توانیم فرهنگ اخترشناسی گذشته را برای آیندگان حفظ کنیم و همچنین با نحوه اندیشیدن گذشتگان آشنا شویم.

۱-۳- پیشینه پژوهش

توجه به علم نجوم به عنوان دانشی مستقل، قدمتی به درازای زندگی بشری دارد؛ زیرا انسان‌ها از ابتدا کوشیده‌اند تا به راز افلاک پی ببرند و در حدّ تولنایی خود آن‌ها را بشناسند؛ از این‌رو، برخی از کتاب‌ها در زمینه نجوم و یا باورهای نجومی عبارت‌اند از: بیرونی (۱۳۶۲) *التفهیم لآوائل صناعه التنجیم*، بیرشک (۱۳۸۰) *گاهشماري/ایراني*، مصفی (۱۳۸۱) *فرهنگ اصطلاحات نجومی همراه با واژه‌های کیهانی در شعر فارسی*، بورکهارت (۱۳۹۳) *نجوم کهن در آموزه‌های ابن عربی*.

در زمینه نجوم و اصطلاحات نجومی در متون ادبی مقاله‌هایی نیز نوشته شده است. حاتمی (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان «شاهنامه و نجوم» با روش کتابخانه‌ای قرن چهار و پنج را دوره‌های طلایی علم، فرهنگ و ادب ایران می‌داند و به این نتیجه رسیده است که نجوم به عنوان یکی از شاخه‌های مهم علوم عقلی پا به پای دیگر علوم رشد و نمو کرده و در شاهنامه نیز به صورت برجسته نمایان است. قافله‌باشی و هاشمی عرقطو (۱۳۸۹) در مقاله «کاربرد خاص اصطلاحات نجومی یکی از خصیصه‌های سبکی فردوسی» به تحلیل اصطلاحات نجومی پرداخته‌اند تا میزان و چگونگی استفاده از آن‌ها را در شاهنامه مورد بررسی قرار دهند. مشهور (۱۳۹۶) در مقاله «ماه و خورشید در شعر خاقانی» برخی از باورهای آیینی و فرهنگی ایرانیان را بیان کرده و همچنین به بعضی از اعتقادات سایر اقوام درباه ماه و خورشید و نشان آن‌ها در اندیشه خاقانی پرداخته است. شهنوازی (۱۳۹۸) در مقاله «کاربرد نجوم در تبیین مفاهیم عرفانی و تعلیمی بر مبنای شعر نظامی، انوری و ناصر خسرو» به بررسی انتقادات شاعران مذکور از جایگاه رفیع ستاره‌ها، سیاره‌ها، سعد و نحس بودن و... پرداخته و جایگاه آن را در متون تعلیمی بررسی کرده است. تاکنون در زمینه باورهای نجومی و تقویمی در فولکلور مادی عشایر کرمانج خراسان شمالی اثری منتشر نشده است؛ لذا این مقاله در نوع خود، پژوهشی تازه است.

۲- بحث و بررسی

فرهنگ عامّه حوزه‌های گسترده‌ای از زندگی مواردی نظیر: آداب و مراسم، دین، دانش (شامل دو حوزه فرعی پزشکی و فناوری)، هنر (شامل موسیقی، رقص و نمایش) و ادبیات را شامل می‌شود (جعفری قنوازی، ۱۳۹۴: ۱۲) که یکی از حوزه‌های مربوط به این فرهنگ، باورهای نجومی عامّه است. مطالعات نجومی از دوران پارینه‌سنگی آغاز شده و تا الان هم ادامه دارد؛ بنابراین، ستاره‌شناسی جزء قدیمی‌ترین علوم است که اجرام آسمانی را با استفاده از دانش علمی موجود مطالعه می‌کند و تنها از طریق نوری که به ما ارسال می‌کند و با رصد ماه و برخی سیارات و منظومه شمسی و ستارگان دیگر، آنها را مورد بررسی قرار می‌دهد. همچنین اخترشناسی به جمع‌آوری داده‌ها، پردازش آن‌ها و تولید و نگهداری ابزارهای اخترشناسی می‌پردازد. اخترشناسی در ابتدا فقط مشاهده و پیش‌بینی حرکت اجسام سماوی با چشم غیرمسلح بود، سپس تمدن‌های اولیه ابزارهایی ابداع کردند که با استفاده از آن، زمان تغییر فصل‌ها را نیز پیش‌بینی کردند.

در زمان حضور انسان هوشمند روی کره خاکی، شناخت آسمان، ستارگان و صدور احکام در مورد حرکات اجرام آسمانی چه به لحاظ پی بردن به رموز فصل‌ها، تغییر آب و هوا، بارش و باروری زمین و چه در راستای آگاهی از رموز کیهان، پیوسته مورد توجه بوده و از آنجا که ابزار این دانش چیزی جز آسمان پاک و دیدگان سالم نبوده، به آن قسم از علم ستاره‌شناسی که به استخراج احکام و تأثیر آن بر حال، آینده و سرنوشت انسان می‌پرداخت، «احکام

نجوم» یا «تنجیم» می‌گفتند (طاهرخانی، ۱۳۹۸: ۶۸). اخوان الصفا در رسائل، علوم را بر چهار قسم تقسیم می‌کند: ریاضی- تعلیمی، جسمانی- طبیعی، نفسانی- عقلانی، ناموسی- الهی و سپس علوم نجوم را در دسته ریاضی می‌آورد و آن را به سه بخش تقسیم می‌کند: اول علم هیئت که در آن به شناخت ترکیب افلاک، اندازه ستاره‌ها و اقسام بروج پرداخته می‌شود. دوم شناخت حل زیجات^۱ و عمل به تقویم و استخراج تواریخ و سوم علم احکام که در آن چگونگی استدلال از روی چرخش فلک و طلوع برج‌ها و حرکت ستارگان و اتفاقاتی که هنوز زیر فلک ماه^۲ رخ نداده است، شناخته می‌شود (اخوان الصفا، ۱۳۹۶: ۱۴۴). این تقسیم‌بندی جایگاه و اهمیت علم نجوم را به درستی نشان می‌دهد. در این پژوهش باورهای عامه رایج در بین عشایر کرمانج درباره اجرام آسمانی در چهار دسته طبقه‌بندی شده‌اند که عبارت‌اند از: باورهای عامه مربوط به ماه، باورهای عامه مربوط به ستارگان، باورهای عامه مربوط به صور فلکی و باورهای عامه تقویمی.

۲-۱- باورهای عامه مربوط به ماه

عشایر کرمانج به تأثیر ماه بر جسم و طالع خود بسیار معتقد بودند. آن‌ها عقیده داشتند اگر زن آبستن هنگام ماه‌گرفتگی از خانه بیرون بیاید و نگاهش به آسمان بیفتد و در آن هنگام به طور ناگهانی دست خود را روی شکمش بگذارد و فرزند داخل شکم خود را لمس کند، جای دست مادر در هرجا از بدن یا صورت آن جنین قرار بگیرد، فرزند او در همان نقطه از لمس، دچار ماه‌گرفتگی می‌شود (شادکام، ۱۴۰۱) به این دلیل که این باور بین سایر اقوام ایرانی نیز دیده می‌شود، می‌توان گفت که باوری عامه محسوب می‌شود و در اصل باور غلطی است؛ زیرا علم پزشکی اثبات کرده است که ماه‌گرفتگی نوعی عارضه پوستی است که در بدو تولد بعضی از نوزادان دیده می‌شود.^۳ در زمان قدیم این عشایر هیچگاه نوزاد خود را هنگام غروب آفتاب یا اول شب به بیرون از خانه نمی‌بردند؛ زیرا معتقد بودند که اگر درخشش ماه به نوزاد بخورد، بدن او پر از تاول و جوش‌های زیاد در دهان و بدن می‌شود که بی‌قراری نوزاد را در پی دارد؛ در همین خصوص، باور داشتند که شیر مادر بهترین درمان آن است؛ زیرا از وجود مادر بوده و سرشار از مواد مغذی و مفید است که هنگام ریختن آن به روی جوش‌های نوزاد آن را درمان می‌کند و یا تخم گشنیز را می‌کوبیدند تا له شود و بعد با آب مخلوط می‌کردند و روی جوش‌های دهان یا پوست می‌گذاشتند (قهرمانلو، ۱۴۰۱).

قبایل کرمانج همچنین معتقد بودند که نوزاد گردش ماه، اول، آخر و تغییر ماه را متوجه می‌شود. به خصوص اگر تغییر ماه در روز چهارشنبه آخر ماه قمری باشد که روز بدشگون کرده‌است، این تأثیر چند برابر می‌شود و اصطلاحاً به آن «خزان سر و پنه هیو هالی بوئه»^۴ می‌گفتند. این امر باعث گریه بی‌اندازه کودک، بدن درد زیاد، اسهال، استفراغ و بی‌قراری زیاد شده، طوری که شیر مادر خود را نمی‌خورد. برای درمان او گیاه قسنی^۵ را می‌کوبیدند تا پودر شود، سپس سیر را له و با هم مخلوط می‌کردند و در جلوی بینی کودک قرار می‌دادند. در بعضی از قبایل دیگر مخلوط این دو را با سیاهی ته دیگ مخلوط می‌کردند و جلوی بینی کودک قرار می‌دادند یا به کام نوزاد می‌زدند اما گاهی اوقات این بیماری به آسودگی درمان نمی‌شد. برای درمان آن راه دیگری بود و باید نوزاد را حجامت می‌کردند. با تیغ وسط پیشانی، میان دو انگشت اشاره و شست و بین دو کتف را چاک می‌دادند تا خون سیاه رنگ بیرون بیاید و بی‌قراری نوزاد تمام شود و آرام بگیرد (شادکام، ۱۴۰۱). با توجه به خراش روی بدن افراد حجامت شده، می‌بینیم که

حجامت از قدیم تا به امروز انجام می‌شده و نقش مهمّی در تقویت سیستم ایمنی بدن انسان و پیشگیری از بیماری‌ها داشته است. در طب سنتی روزهای یکشنبه، دوشنبه، سه شنبه و پنج‌شنبه را بهترین روز برای حجامت می‌دانند. همچنین روزهای شانزده، هفده، نوزده و بیست و یک ماه قمری برای این کار توصیه می‌شود. حجامت پشته‌خانه علمی دارد و هنگامی که زنان کرد می‌دیدند فرزندشان با حجامت آرام می‌گیرد، اعتقادشان به حجامت زیاد می‌شد. علاوه بر باورهای مذکور، اقوام کرمانج اعتقاد داشتند که هرگاه به دور ماه یک‌هاله ایجاد شود، نشانه باران است. هرچقدر این حلقه بزرگ‌تر باشد، شدّت باران بیشتر می‌شود و زمانی که این پدیده در شب اتفاق می‌افتاد، سعی می‌کردند که خود و حیوانات‌شان را به جای امن ببرند تا از آسیب به خود و تلف شدن گله گوسفندان جلوگیری کنند (علی‌پور، ۱۴۰۱). در تصویر زیر هاله ماه نشان داده شده است:

تصویر شماره ۱: هاله اطراف ماه

علاوه بر باورهای مذکور، عشایر کرمانج در گذشته با استفاده از ماه مسیر خود را پیدا می‌کردند. البته این امر هنگامی محقق می‌شد که آسمان در شب، صاف باشد. در این هنگام چوبی را در داخل زمین فرومی‌کردند و با سنگ روی آن می‌زدند تا چوب ثابت شود. با چیزی سایه اول را علامت می‌زدند. چند دقیقه بعد سایه جدید را علامت می‌زدند. این خط‌ها مشرق و مغرب را نشان می‌داد (همان).

۲-۲- باورهای عامّه مربوط به ستارگان

عشایر خراسان شمالی در سال، دو بار کوچ می‌کنند که به صورت ییلاق و قشلاق است. ییلاق خود را در آبان ماه تا آخر اردیبهشت انجام می‌دهند و در مسیر گرم حرکت می‌کنند. در قشلاق نیز به مدت ۶۰ الی ۸۰ روز در دامنه کوه زندگی می‌کنند. در هنگام کوچ از ستاره‌ها بیشتر برای تشخیص موقعیت خود و احوالات زندگی استفاده می‌کنند. گذشته این عشایر شب قبل از کوچ به بیرون از چادر می‌آمدند و به رصد آسمان مشغول می‌شدند تا ببینند فردا زمان مناسبی برای کوچ کردن هست یا خیر. هنگامی که مردهای قبیله ستاره‌ای به نام دنب^۶ را رو به روی خود می‌دیدند که شدّت نور آن کم و زیاد می‌شود، بقیه مردهای قبیله را خبر می‌کردند تا گرد هم آیند و با مشاهده آن ستاره می‌گفتند: «فردا تا سه روز آینده برای کوچ کردن مناسب نیست؛ زیرا «چیک له چره یه»^۷ در مقابل ما قرار گرفته است. اگر به کوچ برویم و منطقه را عوض کنیم، جهت این سفر برای ما ختم به خیر نمی‌شود و تلفات زیادی از سوی دام‌ها نصیب ما می‌شود» (همان). بنابراین، چند روز دیگر در چادرهای خود می‌ماندند تا آن ستاره از مقابل چادرها کنار برود و بتوانند دام خود را به سلامتی به محل مناسب برسانند و برای کوچ‌گیری مشکلی پیش نیاید.

به عقیده عشایر کرمانج اگر در هنگام چرابردن گوسفندان، ستاره «شبکش» در مقابل دام قرار بگیرد باعث بدشگونی می‌شود و گوسفندان دچار بیماری‌هایی از جمله زردی، شاش‌بند (حبس ادرار) و گاهی ادرار همراه با خون می‌شدند؛ در این صورت گوسفندان کبدشان را از دست می‌دادند و خسارات زیادی به عشایر وارد می‌شد؛ به همین دلیل هنگام بیرون آمدن ستاره «شبکش» گوسفندان را پنهان می‌کردند و به چرا نمی‌بردند. «در هر کجا که ستاره دنباله‌دار با نام محلی جیگاوه (چیکاوه) دوج را می‌دیدیم، چشمان خود را می‌بستیم و آرزو می‌کردیم؛ زیرا این ستاره دنباله‌دار نشانه خوش‌یمنی، خیر و خوبی بود» (همان). ستاره شبکش هیچ پشتوانه علمی و نام علمی ندارد. قوم کرمانج از این نام فقط برای تشخیص ستاره استفاده می‌کردند اما عشایر کرمانج سخت به آن معتقد بودند. فقط افراد مسن قبیله این ستاره را تشخیص می‌دادند و این امکان وجود داشت که گاهی اوقات از روی قضاو قدر یا از سر بیماری، تلفات شدیدی به دام‌ها وارد می‌شد که هنگام مواجهه با این ستاره بوده است. به همین دلیل اعتقاد عشایر به بدیمن و بدشگون بودن این ستاره اثبات می‌شد.

ستاره دنباله‌دار باقی‌مانده منجمد، در منظومه شمسی و متشکل از گرد و غبار، سنگ و یخ است. عرض این اجرام آسمانی از چند کیلومتر تا ۱۵ کیلومتر است که با نزدیک شدن به خورشید گرم می‌شود و گازها و گرد و غبار را به یک دنباله درخشان که می‌تواند بزرگ‌تر از یک سیاره باشد، می‌ریزد. این مواد می‌توانند یک دنباله تشکیل دهند که میلیون‌ها کیلومتر کشیده شده است. در حال حاضر ستاره دنباله‌دار باقی‌مانده‌ای از شروع منظومه شمسی در حدود ۴/۶ میلیارد سال پیش است (حسام‌پور، ۱۳۹۹: ۸۷). تصویر زیر این ستاره را نشان می‌دهد:

تصویر شماره ۲: ستاره دنباله‌دار

اقوام کوچ‌نشین و روستانشین خراسان شمالی در عید نوروز به طبیعت‌گردی مشغول هستند و از هوا و طبیعت پیرامون خود لذت می‌برند. عشایر در شب قبل از سیزده به در با دقت بیشتری آسمان را رصد می‌کردند. بزرگان نسبت به بقیه افراد، آگاهی بیشتری از ستاره‌ها داشتند. آنها بر این باور بودند که شب قبل از سیزده به در، ستاره‌ای به نام «نخو»^۸ یا از سمت شرق و یا از سمت مغرب بیرون می‌آید. آنها در روز سیزده به در، به سمتی که آن ستاره بیرون آمده بود، نمی‌رفتند تا نحسی آن ستاره روی سال جدید و زندگی آنها تأثیری نگذارد و اتفاقات خوب برای آنها رقم بخورد (ربانی، ۱۴۰۱). در همه مقالات علمی که تا به حال درباره ستاره‌ها به ثبت رسیده است، درباره بدیمنی یا خوش‌یمنی آنها سخنی به میان نیامده است. این اعتقاد مردم است که روی برخی از ستاره‌ها نام بدشگون

یا خوش‌اقبال می‌گذارند؛ گاهی اوقات با مشاهده این ستاره‌ها از روی قضا و قدر، ناسازگاری اقلیمی پیش می‌آمد یا رفتارهای انسانی نادرست باعث آسیب به مردم یا اموال و دارایی آن‌ها می‌شد و این اتفاقات پی در پی که در مشاهده این ستاره به وجود می‌آمد، اعتقاد آنها را نسبت به بدیمنی آن بیشتر می‌کرد. تصویر زیر ستاره «نخو» را نشان می‌دهد:

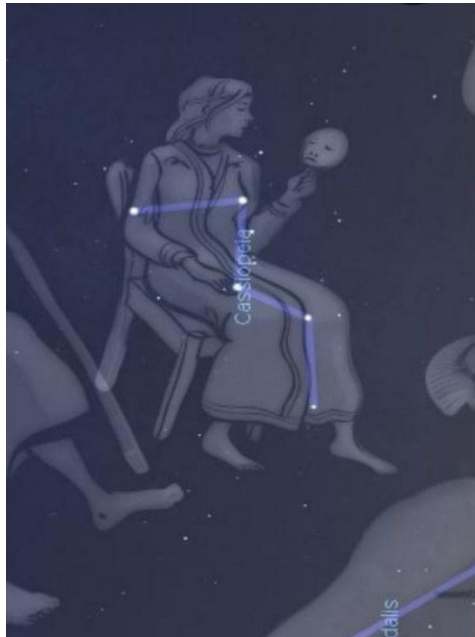
تصویر شماره ۳: ستاره نخو

در زمان قدیم زنان عشایر کرمانج وقتی لباس نوزاد را می‌شستند و بیرون پهن می‌کردند، سعی داشتند که قبل از غروب آفتاب آن‌ها را از روی بند جمع‌آوری کنند؛ زیرا بر این باور بودند که در هنگام شب ستاره‌ای با عنوان ستاره درخشان (که پر نورتر از بقیه ستارگان است و در طول شب در یکجا ساکن است) به آسمان می‌آید و اثر درخشش این ستاره روی لباس نوزاد آنقدر قوی است که هنگامی که لباس به تن نوزاد کنند، اثر و درخشش آن ستاره به بچه هم سرایت می‌کند و نوزاد تحمل آن درخشش را ندارد و دچار بیماری تاول و بی‌قراری شدید می‌شود تا جایی که شیر مادر خود را نمی‌خورد (رقیه آلخانی، ۱۴۰۱). در میان قبایل کرد هنوز هم این اعتقاد وجود دارد که نزدیک غروب آفتاب هیچ لباسی مخصوصاً لباس نوزاد بیرون از خانه نباشد تا کودک دچار بیماری نشود.

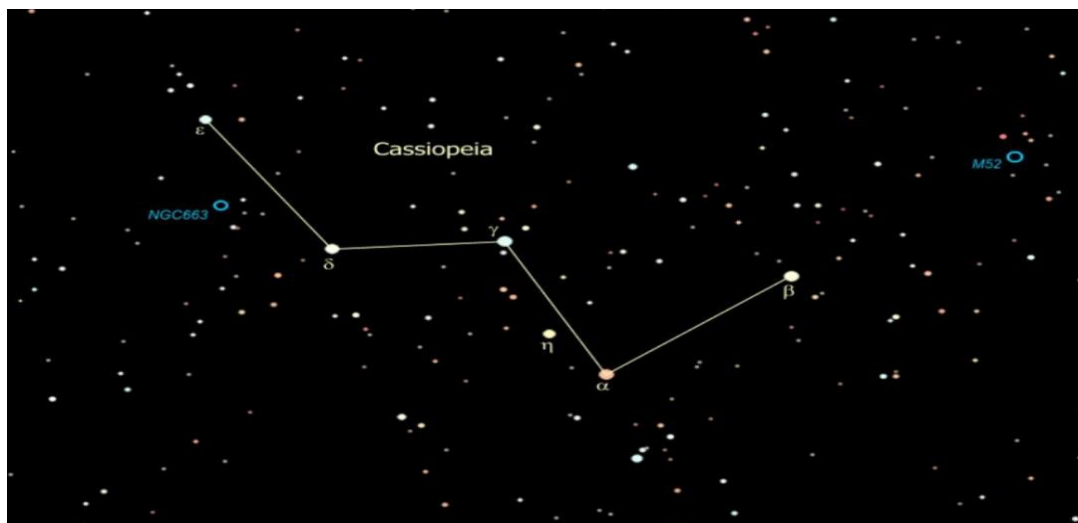
۲-۳- باورهای عامّه مربوط به صور فلکی

زمانی که چند ستاره به صورت پشت سرهم شب‌هنگام در آسمان دیده می‌شد و مجموعه‌ای از ستارگان را تشکیل می‌داد، کرمانج‌ها به آن «ستاره کاه‌کش» می‌گفتند؛ نام علمی این ستاره «ذات‌الکرسی»^۹ است. هنگامی که در کوه یا صحرا گم می‌شدند، می‌توانستند به وسیله آن مسیر خود را پیدا کنند. به عقیده عشایر کرمانج، شکل قرار گرفتن مجموعه «ستاره کاه‌کش» در آسمان مانند الاغی است که از مسیر مستقیمی عبور کرده و این ستاره‌ها مانند کاه پشت سر الاغ ریخته‌اند؛ درواقع این ستاره‌ها مثل یک خط هستند. عشایر معتقد بودند که خدا این ستاره‌ها را در سر راه آنان گذاشته تا از آسیب احتمالی که در کوه و دشت وجود دارد، در امان باشند (علیپور، ۱۴۰۱). با پیشرفت علم نجوم مشخص شد که ذات‌الکرسی یا خداوند کرسی از صورت‌های فلکی است که در نیم‌کره شمالی زمین دیده می‌شود. پیکر W شکل این صورت فلکی به آسانی قابل مشاهده است. دو ستاره انتهایی آن راهنمای خوبی برای پیدا کردن اسب بزرگ است. این صورت فلکی شبیه یک صندلی است و زنی والامقام نشسته بر آن تصوّر شده است؛ به همین دلیل نام‌های دیگر این صورت فلکی «عرش» و «منبر» است. این پیکر آسمانی بهترین نقطه شروع برای یافتن ستارگان در پاییز است. پنج ستاره اصلی آن در حالت اوج ارتفاع و نسبت به جهت شمال سماوی شبیه به حرف M و در حالت نزدیک به افق مانند حرف W دیده می‌شود. درخشان‌ترین ستاره ذات‌الکرسی ستاره صدر

در رأس غربی W واقع است. این ستاره نزدیک به خط گرینویچ آسمان است (مکمل و چارترند، ۱۰۱۵: ۷۰). به این ترتیب ستاره کاهکش پشتوانه علمی دارد. در تصویر شماره ۱ و ۲ صورت فلکی «ذات‌الکرسی» مشخص است:

تصویر شماره ۴: صورت فلکی ذات‌الکرسی

تصویر شماره ۵: صورت فلکی ذات‌الکرسی

در زمستان مجموعه‌ای از ستارگان در آسمان دیده می‌شدند که از بین آن‌ها سه ستاره از بقیه پرنورتر بودند. نام علمی آن‌ها عبارت‌اند از «ابطرالجوزا» که پای اسب را نشان می‌دهد، «یدالجوزا» که زیر بغل اسب را نشان می‌دهد، «فلک‌الجوزا» که سر اسب را نشان می‌دهد. عشایر کرمانج به این مجموعه از ستارگان، «ایشق»^{۱۰} می‌گفتند. این ستاره‌ها شبیه به اسب بودند و هر قدر فاصله ستاره‌های میانی از ستاره‌های سر اسب بیشتر باشد، مسیر جنوب را نشان می‌دهد (علیپور، ۱۴۰۱). عشایر از این ستاره‌ها که شبیه اسب بود و مسیر جنوب را نشان می‌داد به عنوان مسیریاب استفاده می‌کردند. ستاره پرنور یا ایشق امروزه با نام علمی «صورت فلکی شکارچی» شهرت دارد. این

صورت فلکی با نام «جبار» نیز یاد می‌شود و از جمله صور فلکی شاخص آسمان است که در نیمکره شمالی زمین دیده می‌شود. در متون ادب فارسی نیز از آن یاد شده است:

طالع جوزا که کمر بسته بود از ورم رگ‌زدنت رسته بود

(نظامی، ۱۳۷۹: ۱۱)

نظامی در این بیت به یک باور قدمایی درباره صورت فلکی مذکور اشاره‌ای داشته است که «چنانچه کسی در طالع جوزا رگ می‌زد و خون می‌گرفت، جای نشتر ورم می‌کرد و زخم و جراحت تولید می‌شد» (انزایی‌نژاد، ۱۳۸۱: ۱۱۹).

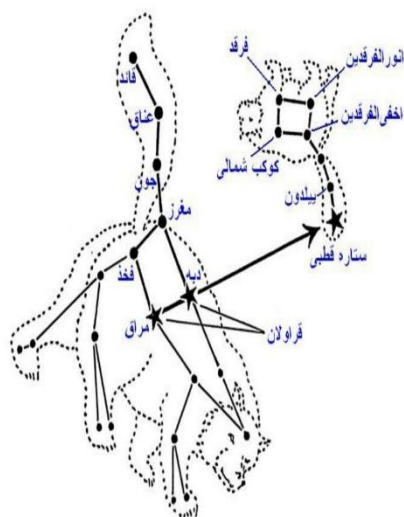
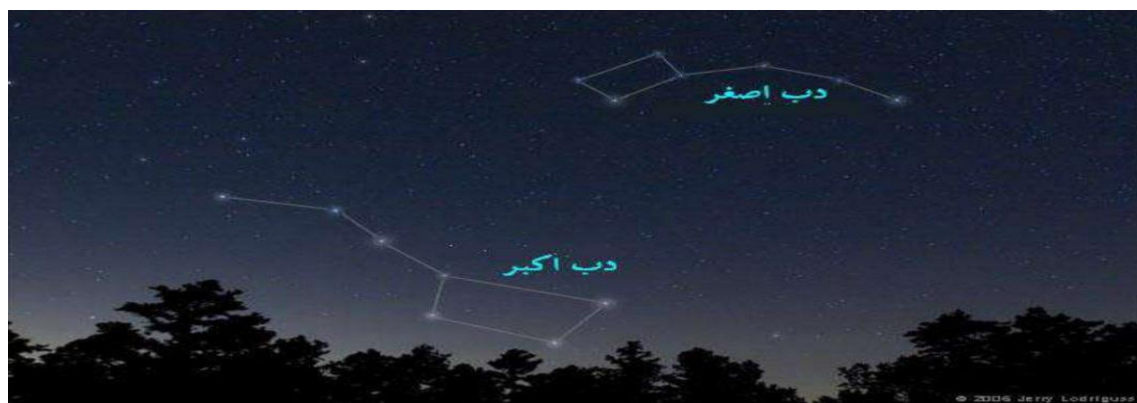
به اعتقاد سالواتی برای دیدن صورت فلکی شکارچی شب‌ها باید تا دیر وقت صبر کنید تا تمامی ستارگان آن طلوع کنند اما هرچه که به سمت زمستان نزدیک‌تر می‌شویم، در ساعات اولیه شب نیز می‌توان این صورت فلکی زیبا را در آسمان نظاره‌گر بود. سه ستاره درخشان در میانه این صورت فلکی، کمر بند این شکارچی را مشخص می‌کند و در زیر این کمر بند، شمشیر شکارچی قرار می‌گیرد که سحابی زیبای شکارچی و سر اسب را نیز شامل می‌شود. زمانی که صورت فلکی شکارچی به بیشترین ارتفاع خود در آسمان رسیده است، شمشیر شکارچی با دقت منطبق با جهت جنوب آسمان است (سالواتی، ۲۰۲۲: ۵۶). در تصاویر زیر صورت فلکی «شکارچی» مشخص است:

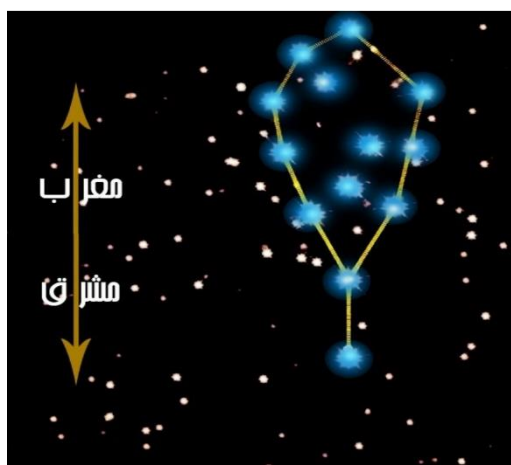
تصاویر شماره ۶ و ۷: صورت فلکی شکارچی یا جبار

به عقیده قوم بریمانلو، هفت ستاره در آسمان دیده می‌شدند که ستاره هفت برادر و به زبان کرمانجی «پوور»^{۱۱} نامیده می‌شدند. این هفت ستاره با عنوان «خوشه پروین» یا «ثریا» نام صورت فلکی «گاو» است که به «هفت خواهر» نیز مشهور هستند؛ زیرا به طور معمول فقط هفت ستاره از بین دویست ستاره شناخته شده آن با چشم غیرمسلح قابل دیدن هستند. این صورت فلکی در برابر صورت فلکی خرس بزرگ قرار دارد. به همین دلیل است که نام این ستاره را «هفت برادر» گذاشتند. داستان این هفت برادر در میان اقوام عشایر متفاوت است^{۱۲}. برخی از آنان به هفت دختر نیز اشاره می‌کنند. گمان بر این است که این هفت ستاره همان دب اکبر و دب اصغر باشد.

خرس بزرگ یا دب اکبر نام یکی از صورت‌های فلکی در نیمکره شمالی آسمان است. خرس بزرگ یکی از معروف‌ترین صور فلکی آسمان و مهم‌ترین صورت فلکی فروردین ماه است. برخی هفت ستاره پرنورتر این صورت فلکی را «دب اکبر» می‌نامند ولی صحیح آن است که این ستاره‌ها فقط بخشی از دب اکبر هستند و صورت فلکی دب اکبر دارای ستاره‌های بیشتری است. هفت ستاره پرنورتر آن، «ملاقه بزرگ» یا «هفت اورنگ» نام دارد. دب اکبر برای جهت‌یابی و قبله‌یابی استفاده می‌شود. از آن‌جا که صورت فلکی کوچک‌تر دیگری هم شبیه خرس بوده است، «خرس کوچک» نامیده‌اند که در سمت دیگر آسمان قرار دارد و برعکس دب اکبر است. ستاره قطبی در انتهای صورت فلکی خرس کوچک است که به کمک امتداد ستارگان مراق و دب خرس بزرگ شناخته می‌شود (حسام‌پور، ۱۳۹۹: ۸۷). تصاویر مربوط به صور فلکی «دب اکبر»، «دب اصغر» و همچنین «خوشه پروین» در تصاویر زیر مشخص است:

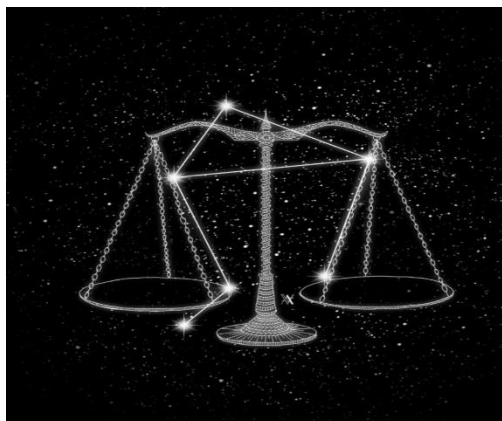
تصویر شماره ۹: صورت فلکی دب اکبر و دب اصغر

تصویر شماره ۱۰: صورت فلکی خوشه پروین

عشایر کرمانج از ستاره «ترازونشان» به عنوان ساعت استفاده می‌کردند. آنان بر این عقیده بودند که با صورت فلکی ترازونشان یا ترازومیزان، عدالت را مانند کفه ترازو رعایت کنند و از قضاوت بی‌جا خودداری کنند. مجموعه ستاره ترازونشان از پنج ستاره درخشان تشکیل می‌شد که ستاره‌هایی که در سمت چپ، اول دیده می‌شدند، غروب آفتاب را نشان می‌داد. هنگامی که صورت فلکی به سه ستاره می‌رسید، ساعت نیمه‌شب بود و هنگامی که پنج ستاره ترازونشان را مشاهده می‌کردند، نزدیک به اول صبح بود (علیپور، ۱۴۰۱). در علم نجوم امروزی صورت فلکی ترازو از چهار ستاره که شکل جعبه‌مانندی دارند و مجموعه‌ای از سه ستاره که به آن‌ها متصل هستند، تشکیل شده است. ترازو نیز مانند سایر صورت‌های فلکی در منطقه‌ای قرار گرفته است که مرزهای آن توسط اتحادیه بین‌المللی ستاره‌شناسی معین شده است. صورت فلکی ترازو شامل ۸۳ ستاره است. هر ستاره در نقش رسمی، یک حرف یونانی در کنار خود دارد. ستاره‌های اصلی صورت فلکی عبارت‌اند از:

- ۱- بتا ترازو B، درخشان‌ترین این صورت فلکی بتا ترازو است که در عربی به معنای «چنگال شمالی» شناخته می‌شود.
 - ۲- آلفا ترازو A دومین ستاره درخشان میزان که در زبان عربی به معنی «چنگال جنوبی» یاد می‌شود.
 - ۳- سیگما ترازو یک غول سرخ است که در عربی از آن به عنوان ستاره بازو یاد می‌شود.
 - ۴- گاما ترازو Y یک غول نارنجی، نام دیگر او به معنی «قیچی عقرب» است.
 - ۵- ستاره گلایز یک کوتوله سرخ است (حسام‌پور، ۱۳۹۹: ۸۷).
- تصویر زیر ستاره «ترازومیزان» را نشان می‌دهد:

تصویر شماره ۱۱: صورت فلکی ترازو میزان

۲-۴- باورهای عامه تقویمی

برای کرمانج‌ها تمامی فصول سال پر از برکت و سلامتی بود و اعتقاد داشتند خداوند در هر فصل به اندازه کافی خیر و برکت قرار داده است تا مردم زندگی خود را به نحو احسن بگذرانند اما چون اکثر مردم گوسفند داشتند و عشایرنشین بودند، بهترین فصل، بهار بود؛ چون در آن فصل گوسفندان زیادی به دنیا می‌آمدند و علوفه برای دام‌ها زیاد بود. اگر در فصل بهار باران‌های بهاری زیادی می‌آمد، موجب می‌شد تا فصل تابستان هم برای مردم پربرکت باشد؛ زیرا در دشت گیاهان و علوفه زیادی بود و برای زمستان هم برای دام‌ها آذوقه داشتند و می‌توانستند سال خوبی را پشت سر بگذارند.

اقوام کرمانج ماه‌های سال را بر اساس نام‌های کهن آن می‌شناختند. فروردین، نماد فروهرها بود. معتقد بودند که در مراسم نوروز فروهرها به زمین می‌آیند تا انسان را از درون پاک کنند. بر اساس همین باور، به سمت قبرستان می‌رفتند و در آرامگاه بزرگان از خداوند سپاس‌گزاری می‌کردند تا سال خوب و شادی داشته باشند. فروردین نماد تیر و پیش‌برنده بود و ستاره آن خورشید است که طالع بلند و عمر طولانی دارد. فرزندی که در فروردین به دنیا بیاید، بسیار بابرکت و خوش‌یمن است. اردیبهشت را نماد پاکی و دوستی و همچنین حامی آتش و نگهبان آن می‌دانند. ستاره آن زحل است. فرزندی که در این ماه به دنیا بیاید، دارای پیشکار و بخت بلند است. خرداد را نماد کمال و رسایی می‌دانند. خرداد نگهبان آب‌ها است و از خداوند درخواست می‌کند تا باران زیادی بیلید تا از خشک‌سالی جلوگیری شود. تیر به معنای تند و چابک است. تیر هم از آب‌ها حمایت می‌کند. در این ماه مانند ماه قبل از خداوند درخواست باران می‌کنند. مرداد نماد جاودانگی و بی‌مرگی است. این ماه از گیاهان حکایت می‌کند و ستاره آن خورشید و به معنای حکمرانی در زمین است. در مرداد همه جا سرسبز و پر از گیاهان بود. فرزندی که در این ماه به دنیا بیاید، طالع خوبی دارد. شهریور نماد اقتدار و فر است و از آسمان و سنگ‌ها مراقبت می‌کند. فرزندی که در شهریور متولد شود برای این قوم بسیار خوش‌یمن است؛ زیرا با آمدن او، فصل پاییز شروع می‌شود و فصل جفت‌گیری گوسفندان و زیاد شدن اموال و دارایی‌ها است. مهر نماد پیمان و دوستی و ماه برگزاری جشن مهرگان بود؛ این ماه پر از عدالت‌خواهی بود. ستاره آن مشتری است و فرزندی که در این ماه به دنیا بیاید، دارای اراده و پشتکار قوی است. آبان به معنی آب است و از آب‌ها حمایت می‌کند. ستاره آن عطارد است و فرزندی که در این ماه متولد شود پر از دانش و به خودش متکی است. آذر نماد آتش است و فرزندی که در این ماه به دنیا بیاید، پر از برکت و خوش‌شانسی است؛ زیرا هم‌زمان با فرزند متولدشده، گوسفندان هم زایمان می‌کردند و تعداد آن‌ها زیاد و ثروت مردم هم بیشتر می‌شد. دی نماد دادار یا آفریننده است. در این ماه سرمای زیاد و جانوران خطرناک با مردم روبه‌رو می‌شدند و کرمانج‌ها از خداوند دادار درخواست می‌کردند تا آن‌ها را در برابر حیوانات موزی حفظ کند. بهمن نماد منش نیک و حسن نیک نهاد است و نگهبان جانوران است. فرزندی که در این ماه متولد شود، پر از ثروت و دانش است و ستاره آن خورشید است. اسفند نماد فروتنی و بردباری است. ماهی که سرشار از ایمان به خدا و آرامش گرفتن از خدا و اقبالی بلند است. فرزندی که در این ماه به دنیا می‌آید نیز دارای اقبالی بلند است (علیپور، ۱۴۰۱).

کرمانج‌ها روز چهارشنبه هر هفته را نحس می‌شمردند و از انجام کارهایی مثل خواستگاری رفتن، مهمانی دادن، مسافرت، زایمان، حجامت و... پرهیز می‌کردند. این نحسی روز چهارشنبه را از مادران خود یاد گرفته بودند و در این روز این قبیل کارها را انجام نمی‌دادند (قهرمانی، ۱۴۰۱). این اعتقاد ریشه دینی و مذهبی نیز دارد^{۱۳}. در قبایل کرمانج خراسان شمالی روز اوّل هر ماه را خوش‌یمن می‌دانستند و می‌گفتند اگر طی هفته و هر روز صدقه بدهیم، می‌توانیم از هفتاد آسیب جلوگیری کنیم. در این زمینه روایتی از امام صادق (ع) را نقل می‌کنند که: «شخصی به نزد امام آمد و گفت: آیا امروز روز خوبی برای انجام دادن کارهایم است؟ امام جواب داد: صدقه بده و کار خودت را انجام بده؛ زیرا صدقه بلا را دور می‌کند» (مجلسی، ۱۳۸۴: ۵۶). درباره تأثیر زمان در انجام دادن کارها شاید بتوانیم بگوییم که مبنای علمی دارند و جایگاه بحث آن علم هیئت و نجوم است ولی به طور کلی می‌توان گفت که ممکن است اجزای زمان به لحاظ استعداد و ظرفیت برای انجام دادن یا انجام ندادن کارها با یکدیگر متفاوت باشند. آموزه‌های دینی به ما یادآوری می‌کنند که برای بهتر شدن زندگی باید تلاش و کوشش کنیم و از راه‌های حلال نیازهای انسانی خودمان را برطرف کنیم. احادیث زیادی از ائمه اطهار درباره سعد و نحس بودن روزهای هفته داریم؛ از جمله امام صادق (ع) می‌فرمایند: «اوّل هر ماه روز خوبی است؛ زیرا روز آفرینش حضرت آدم است، روز مبارکی برای حج رفتن، طلب دانش، ازدواج، سفر و...» (همان).

۳- نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت و اعتقاد به تأثیر نجوم و افلاک در زندگی عشایر کرمانج خراسان شمالی، مردمان این قوم از گذشته‌های دور به این موضوع در زندگی خود پی برده‌اند و بر مبنای آن، باورهایی را شکل داده‌اند. بررسی مردم‌شناسانه باورهای نجومی عامّه موجود در بین عشایر کرمانج نشان می‌دهد که با وجود پیشرفت‌های تکنولوژی و رشد علم، برخی باورهای عوام از گذشته‌های دور تا کنون همچنان به قوّت خود در بین این قوم باقی مانده است. عشایر این قوم از گذشته‌های دور به آسمان و پدیده‌های آسمانی توجه داشته و بر اساس آن‌ها امورات زندگی خود را پیش برده‌اند. باورهای عامّه نجومی رایج در بین عشایر کرمانج درباره اجرام آسمانی در چهار دسته قرار می‌گیرند که عبارت‌اند از: باورهای عامّه مربوط به ماه، باورهای عامّه مربوط به ستارگان، باورهای عامّه مربوط به صور فلکی و باورهای عامّه تقویمی. حاصل این پژوهش نشان می‌دهد که اقوام کرمانج خراسان شمالی به ستاره و ماه اعتقاد قوی داشتند و در طول زمان حیات خود همواره سعی می‌کردند که از عقاید خود پیروی کنند و آن را به نسل بعد از خود انتقال دهند. استفاده از اجرام آسمانی و اعتقاد به باورهای نجومی برای امور روزمره در بین قبایل عشایر این قوم کاربرد بیشتری دارد. بر همین اساس باورهای ستاره‌شناسی که از نیاکان خود به ارث برده‌اند، حفظ کرده و از آن‌ها در زندگی خود استفاده می‌کنند. آن‌ها با استفاده از ستاره کاه‌کش مسیر خود را پیدا می‌کردند و با رصد برخی ستاره‌ها زمان کوچ خود را معین می‌کردند. همچنین به باور آن‌ها ستاره‌ها و اجرام آسمانی بر جسمشان تأثیر داشته است؛ ماه بر نوزادان آن‌ها تأثیر می‌گذاشته و دچار ماه‌گرفتگی می‌شدند. علاوه بر آن، داشتن نام محلی و سنتی بیماری‌ها، ستاره‌ها، ماه‌ها و سال‌ها کمک می‌کند تا ما رفتار مناسبی نسبت به باورهای آنان داشته باشیم. قبایل کرمانج از ستاره دنب برای کوچ کردن کمک می‌گیرند تا جهت کوچ خود را مشخص کنند، از ستاره کاه‌کش هنگام گم شدن در دشت و صحرا استفاده می‌کردند تا راه خود را به سمت چادرها پیدا کنند. در آسمان صاف از ستاره ایشق برای

پیدا کردن مسیر جنوب استفاده می‌کنند و از ستاره «هفت برادر» برای پند دادن به فرزندان خود که از چادرها بیرون نروند یا خانواده خود را رها نکنند، بهره می‌جویند، ستاره تزارونشان برای آن‌ها یادآور عدل و عدالت است و هنگام چرابردن گوسفندان حکم ساعت را برای آن‌ها دارد، از ستاره چیکاوه دوج برای بیان آرزوی خود استفاده می‌کنند و ستاره شب‌کش به آن‌ها یادآوری می‌کند که از گوسفندان محافظت کنند تا از سرمای شدید و حیوانات درنده در امان باشند تا از تلفات زیاد جلوگیری کنند، هنگام تفریح نیز از ستاره نخو برای جهت‌یابی تفریحگاه استفاده می‌کنند تا در آنجا با پدیده بدیمن روبه‌رو نشوند. زمانی که پیشرفت علم هواشناسی وجود نداشت، از ماه و پدیده‌ی حاله ماه برای تشخیص باران یا برف استفاده می‌کردند و همچنین برای هر ماه از سال نمادی قائل بودند؛ مثلاً اردیبهشت نگهبان آتش بود، مرداد نماد جاودانگی، آبان نماد نگهبان آب و فراوانی آب و بهمن نماد نگهبان حیوانات بود. علاوه بر موارد مذکور، برخی از باورهای موجود در بین عشایر کرمانج در تعالیم دینی ریشه دارد که از این منظر حائز اهمیت است.

پی‌نوشت‌ها

۱. در ستاره‌شناسی گذشته به مجموعه‌ای از جدول‌ها که مقادیر کمیت‌هایی که برای تعیین موضع سیاره‌ها به کار می‌رفته در آن درج می‌شده، زیج یا زیگ می‌گفتند. واژه زیج عربی، واژه فارسی زیگ است که در پارسی میانه به معنای جدول اختری یا سالنامه است (طاهرخوانی، ۱۳۹۸: ۳۷).
۲. افلاک یا عوالم اثری خود متشکل از مراتبی هستند که بر عالم عناصر اربعه احاطه دارند. نخستین فلکی که بر عالم عناصر احاطه دارد، فلک اول یا فلک قمر نامیده شده است. به این دلیل که در این فلک، کوکب قمر (ستاره ماه) واقع شده، به همین واسطه به عالم عنصری، عالم تحت فلک قمر نیز گفته می‌شود (آملی، ۱۳۸۰: ۲۱۱).
۳. این عارضه پوستی معمولاً به صورت لکه‌هایی سرخ‌رنگ در بدن نوزادان پدیدار می‌شود. ماه‌گرفتگی انواع مختلفی دارد از جمله ماه‌گرفتگی قرمز. این نوع ماه‌گرفتگی دارای رنگ قرمز است و بر اثر اختلال در عروق خونی تشکیل می‌شود. ماه‌گرفتگی حاوی رنگ‌دانه، هنگام تولد روی پوست نوزاد قرار دارد که به رنگ سیاه، خاکستری و آبی نیز مشاهده می‌شود. عوامل مؤثر در ماه‌گرفتگی قرمز اثر جهش ژنتیکی خاص است که موجب می‌شود رگ خونی رشد طبیعی نداشته باشد و نقص رگ خونی باعث ایجاد حالت ماه‌گرفتگی می‌شود، اما در بعضی از فرهنگ‌ها با خرافات آمیخته شده است که ریشه درستی ندارد و دلایل پزشکی آن را رد می‌کند. در نهایت ماه‌گرفتگی نوزاد هیچ ارتباطی با ماه ندارد (نیلفروش‌زاده، ۱۳۹۸).
۴. Khezan Sar o Beneh Hive Haliboyah یعنی کودک ابتدا و انتهای ماه قمری را متوجه می‌شود.
۵. Ghasni قسنی، یکی از گیاهان دارویی پرخاصیت است که به علت خواص فراوان صمغ و ریشه آن مورد استفاده قرار می‌گیرد. در طب سنتی قسنی دارویی با طبع گرم و خشک شناخته می‌شود که اثر ملین، گرم‌کننده، رافع سرفه کهنه و تنگی نفس، محلل گاز و نفخ روده و شکم برای ریشه آن ذکر شده است.
۶. دُنَب ماکیان یاردف درخشان‌ترین ستاره در صورت فلکی ماکیان و یکی از سه گوش تابستانی و یک ابرغول سفید است و جزء درخشان‌ترین ستارگان آسمان بوده، نام علمی آن ستاره آلفای ماکیان (Deneb) است.
۷. Chik la Charaya یعنی ستاره کوچ در مقابل ماست و زمان خوبی برای کوچ نیست.

۸. قلب‌الاسد یا شیردل (در فارسی میانه: نخو) درخشان‌ترین ستاره صورت فلکی شیر است. نام علمی این ستاره آلفای شیر (Leonis) است.

۹. ذات‌الکرسی (خداوند کرسی) یا کاسیوپا از صورت‌های فلکی است که در نیمکره شمالی زمین دیده می‌شود و نام علمی آن (Cassiopeia) است. این صورت فلکی، تصویر زنی روی صندلی نشسته است و ۵۵ ستاره دارد. در لغت‌نامه دهخدا درباره آن آمده است که به صورت زنی به کرسی نشسته و هر دو پای فروهشته تو هم شده است (دهخدا، ۱۳۴۴: ۱۴).

۱۰. ایشیق (Eshegh) به معنای روشنایی و نورانی است. جیکه ایشیق (Jike Eshegh) به معنی ستاره‌ای است که باعث روشنایی می‌شود.

۱۱. پوور (Pevver) به نظر می‌رسد این کلمه، شکسته‌شده (تخفیف) کلمه «پروین» است و به مرور زمان برای تلفظ آسان به این صورت درآمده است. مردمان کرمانج باور داشتند که در یکی از ماه‌های پاییز (به احتمال زیاد آبان) در نیمه دوم ماه، ستاره پروین در ساعات ۱۲ تا ۵ بامداد در نزدیک‌ترین حالت خودش به زمین قرار دارد. چوپانان این قوم باور داشتند که اگر اشعه پروین به گوسفندان برخورد کند، باعث ریختن و سوختن پشم آن‌ها می‌شود و اگر به انسان برخورد کند، پوست آن‌ها را قرمز می‌کند و می‌سوزاند. به همین دلیل در این زمان چوپان‌ها به همراه گوسفندان در غارها می‌خوابیدند تا در معرض اشعه نباشند (باغچقی، ۱۴۰۴/۹/۵).

۱۲. در مورد این هفت ستاره معتقد بودند که این هفت برادر به آسمان رفتند و دیگر بازنگشتند: «هفت برادر با هم به دنبال شکار می‌روند و در صحرا یا جنگل گم می‌شوند و خانواده آن‌ها هرگز این هفت برادر را پیدا نمی‌کنند. پدران ما گفته‌اند این هفت برادر در جنگل به یک خرس بزرگ برخورد می‌کنند که آن‌ها نتوانستند از پس آن خرس بریبایند و از خود دفاع کنند؛ به همین خاطر آن خرس آن‌ها را به آسمان برد و در آسمان زندانی کرد و هرگز اجازه نداد که به خانه برگردند. این داستان را برای ما که کودک بودیم می‌گفتند تا از چادر بیرون نرویم و در کوه و دشت گم نشویم اما کمی که بزرگ‌تر شدیم پدرانمان با همین ستاره‌ها هنگامی که گوسفندان را در شب به چرا می‌بردند و راه را گم می‌کردند، راه را تشخیص می‌دادند» (علیپور، ۱۴۰۱).

۱۳. روایتی از امام علی (ع) نقل شده است که: «فردی از حضرت علی پرسیدند که آیا روز چهارشنبه نحس است؟ حضرت فرمودند: چهارشنبه آخر ماه نحس است؛ زیرا در این روز قابیل برادرش هابیل را کشت و نیز باد شوم در همین روز به قوم عاد نازل شد. برای همین است که ما روز چهارشنبه را نحس می‌دانیم» (مجلسی، ۱۳۸۴: ۹۷).

کتابنامه

- آملی، سید حیدر. (۱۳۸۰). *تفسیر المحيط الأعظم والبحر الخضم*. ج ۲. قم: چاپ و انتشارات اسلامی.
- ابوریحان بیرونی، محمد بن احمد. (۱۳۶۲). *التفهیم لآوائل صناعة التنجیم*. تصحیح جلال‌الدین همایی. تهران: بهمن.
- استوری، جان. (۱۴۰۰). *مطالعات فرهنگی درباره فرهنگ عامه*. ترجمه حسین پاینده. تهران: آگه.
- انزابی‌نژاد، رضا. (۱۳۸۱). *گزیده مخزن الاسرار*. تهران: جامی.
- ایرانی، اکبر. (۱۳۹۶). *رسائل الاخوان الصفا و خلان الوفا*. تهران: میراث مکتوب.
- بورکهارت، تیتوس. (۱۳۹۳). *نجوم کهن در آموزه‌های ابن عربی*. ترجمه لیلا کبریتیچی و مهدی حبیب‌زاده. تهران: مولی.
- بیرشک، احمد. (۱۳۸۰). *گاهشماری ایرانی*. تهران: بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی.
- پاپلی یزدی، محمد حسین. (۱۳۷۱). *کوچ‌نشینی در شمال خراسان*. ترجمه اصغر کریمی. مشهد: آستان قدس رضوی.
- جعفری قنوتی، محمد. (۱۳۹۴). *درآمدی بر فولکلور ایران*. تهران: جامی.
- حاتمی، حافظ. (۱۳۸۶). «شاهنامه و نجوم». *مجله زبان و ادبیات فارسی*. ش ۸. صص ۱۰۱-۱۲۴.
- حسام‌پور، مصطفی. (۱۳۹۹). *آشنایی با ستاره‌شناسی*. تهران: گیتاشناسی.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۳۴). *لغت‌نامه*. ج ۵ و ۱۴. تهران: چاپخانه دولتی ایران.
- ذوالفقاری کیکانلو، معصومه. (۱۳۹۷). *بررسی نماد و نقوش و نگاره‌های سفره کردی خراسان*. بجنورد: بیژن‌پورد.
- رضایی، فاطمه و همکاران. (۱۳۹۸). «قبله‌یابی بر اساس نجوم در اندلس». *تاریخ و فرهنگ*. ش ۲. صص ۷۱-۹۴.
- سالواتی، فلاویو. (۱۴۰۰). *ستاره‌شناسی برای المپیادها*. ترجمه غلامرضا شاه‌علی. شیراز: شاهچراغ.
- شکورزاده، ابراهیم. (۱۳۶۲). *عقاید و رسوم مردم خراسان*. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- شهنوازی، بهناز. (۱۳۹۸). «کاربرد نجوم در تبیین مفاهیم عرفانی - تعلیمی بر مبنای شعر نظامی، انوری و ناصر خسرو». *عرفان اسلامی*. ش ۶۱. صص ۳۶۱-۳۸۴.
- طاهرخوانی، شادی. (۱۳۹۸). «مطالعه تطبیقی صورت‌های فلکی بروج دوازده‌گانه در نسخ مصورالموالی و صور الکواکب الثبته». *فصلنامه دانشکده هنر شوشتر*. ش ۱۸. صص ۶۴-۸۸.
- قافله‌باشی، سیداسمائیل و سیدعلی هاشمی عرقطو. (۱۳۸۹). «کاربرد خاص اصطلاحات نجومی یکی از خصیصه‌های سبکی فردوسی». *سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)*. ش ۷. صص ۱۱۹-۱۳۰.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۳۸۴). *بحارالانوار*. تهران: نشریه اسلامی.
- مشهور، پروین‌دخت. (۱۳۹۶). «ماه و خوشید در شعر خاقانی». *فصلنامه تخصصی ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی*. مشهد. ش ۱. صص ۷۴-۸۹.
- مصطفی، ابوالفضل. (۱۳۸۱). *فرهنگ اصطلاحات نجومی همراه با واژه‌های کیهانی در شعر فارسی*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ملکری و مارک چارتلند. (۱۳۹۴). *صورت‌های فلکی*. ترجمه احمد دالکی. تهران: موسسه جغرافیایی و کاتوگرافی گیتاشناسی.

نظامی گنجوی، الیاس بن محمد (۱۳۷۹). *منخزن/الاسرار*. تصحیح و حواشی حسن وحید دستگردی، به کوشش سعید حمیدیان. تهران: قطره.

هدایت، صادق. (۱۳۷۹). *فرهنگ عامیانه مردم ایران*. تهران: چشمه.

نیل‌فروش‌زاده. (۱۴۰۱). «بررسی کامل ماه‌گرفتگی نوزاد». دسترسی در <<https://www.nilfroushzadeh.clinic>> مصاحبه‌شونده‌ها:

آلخانی، رقیه. (۱۳۴۲). اهل روستای بیار. تاریخ مصاحبه ۱۴۰۱/۸/۳۰

ربانی، اسماعیل. (۱۳۳۷). اهل روستای زمان صوفی. تاریخ مصاحبه ۱۴۰۱/۸/۲۵

علیپور، امید. (۱۳۱۷). اهل طایفه بریمانلو. تاریخ مصاحبه ۱۴۰۱/۸/۱۷

قهرمانلو، بی‌بی صنم. (۱۳۳۰). اهل طایفه بریمانلو. تاریخ مصاحبه ۱۴۰۱/۹/۹

علیپور، حسنعلی. (۱۳۱۸). اهل طایفه بریمانلو. تاریخ مصاحبه ۱۴۰۱/۸/۲۷

شادکام، رزگل. (۱۳۲۲). اهل طایفه قهرمانلو. تاریخ مصاحبه ۱۴۰۱/۹/۱۰

قهرمانی، مملکت. (۱۳۳۱). اهل طایفه قهرمانلو. تاریخ مصاحبه ۱۴۰۱/۹/۵

References

- Al-Biruni, M. ibn A. (1983). *Al-Tafhim li-Awa'il Sina'at al-Tanjim* (J. Homayi, Ed.). Tehran, Iran: Bahman. [In Persian]
- Amoli, S. H. (2001). *Tafsir al-Muhit al-A'zam wa al-Bahr al-Khadam* (Vol. 2). Qom, Iran: Islamic Printing and Publishing Organization. [In Arabic]
- Anzabinejad, R. (2002). *Selected passages from Makhzan al-Asrar* (4th ed.). Tehran, Iran: Jami. [In Persian]
- Birashk, A. (2001). *The Iranian calendar*. Tehran, Iran: Foundation of the Great Persian Encyclopedia. [In Persian]
- Burckhardt, T. (2014). *Ancient astrology in Ibn Arabi's teachings* (L. Kebritchi & M. Habibzadeh, Trans.). Tehran, Iran: Moula. [In Persian]
- Dehkhoda, A. A. (1955). *Dictionary* (Vols. 5 & 14). Tehran, Iran: Iran State Printing House. [In Persian]
- Ghafelehbashi, S., & Hashemi Araghtu, S. A. (2010). The special use of astronomical terminology as a stylistic feature in the poetry of Ferdowsi. *Persian Poetry and Prose Stylistics*, (7), 119–130. [In Persian]
- Hatami, H. (2007). Shahnameh and astronomy. *Journal of Persian Language and Literature*, (8), 101–124. [In Persian]
- Hedayat, S. (2000). *Iranian folk culture*. Tehran, Iran: Cheshmeh. [In Persian]
- Hesampour, M. (2020). *Introduction to astronomy*. Tehran, Iran: Gitashenasi. [In Persian]
- Irani, A. (2017). *Rasa'il Ikhwan al-Safa wa Khullan al-Wafa*. Tehran, Iran: Mirath-e Maktub. [In Persian]
- Jafari Ghanavati, M. (2015). *An introduction to Iranian folklore*. Tehran, Iran: Jami. [In Persian]
- Majlesi, M. B. (2005). *Bihar al-Anwar*. Tehran, Iran: Nashriyeh-ye Eslamiyeh. [In Persian]
- Malkari, M., & Chartland, M. (2015). *Constellations* (A. Dalki, Trans.). Tehran, Iran: Gitashenasi Geographic and Cartographic Institute. [In Persian]

- Mashhour, P. (2017). The Moon and the Sun in the poetry of Khaqani. *Specialized Quarterly of Persian Literature, Islamic Azad University of Mashhad*, (1), 74–89. [In Persian]
- Mosaffa, A. (2002). *Dictionary of astronomical terms with cosmic vocabulary in Persian poetry*. Tehran, Iran: Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Nilforoushzadeh. (2022). *A comprehensive review of lunar eclipse effects on newborns*. Retrieved from <<https://www.nilforoushzadeh.clinic>> [In Persian]
- Nizami Ganjavi, I. ibn M. (2000). *Makhzan al-Asrar* (H. Vahid Dastgerdi, Ed.; S. Hamidian, Rev. ed.). Tehran, Iran: Qatreh Publications. [In Persian]
- Papoli Yazdi, M. H. (1992). *Nomadism in North Khorasan* (A. Karimi, Trans.). Mashhad, Iran: Astan Quds Razavi. [In Persian]
- Rezaei, F., Farahmand, Y., Akrami, M., & Roodgar, G. A. (2019). Qibla determination based on astronomy in al-Andalus. *History and Culture*, (2), 71–94. [In Persian]
- Salvati, F. (2021). *Astronomy for Olympiads* (G. R. Shahali, Trans.). Shiraz, Iran: Shahcheragh. [In Persian]
- Shahnavazi, B. (2019). The application of astronomy in explaining mystical and didactic concepts based on the poetry of Nizami Ganjavi, Anvari, and Nasir Khusraw. *Islamic Mysticism*, (61), 361–384. [In Persian]
- Shokurzadeh, E. (1983). *Beliefs and customs of the people of Khorasan*. Tehran, Iran: Iranian Culture Foundation. [In Persian]
- Storey, J. (2021). *Cultural studies and popular culture* (H. Payandeh, Trans.). Tehran, Iran: Agah. [In Persian]
- Taherkhani, S. (2019). A comparative study of the zodiac constellations in the illustrated manuscripts of *Al-Mawalid* and *Suwar al-Kawakib al-Thabitah*. *Journal of the Faculty of Art of Shushtar*, (18), 64–88. [In Persian]
- Zolfaghari Kikanlou, M. (2018). *A study of the symbols, motifs, and designs of the Kurdish tablecloth of Khorasan*. Bojnord, Iran: Bijan-Yurd. [In Persian]
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Zamiran, M. (2003). *Introduction to the semiotics of art*. Tehran: Ghesseh. [In Persian]

